

Çanakkale Destanı: Ama Kaç Kişiyle?

۱- ضیاء قلبه ده سرلرده
دشمنی کلدیا عکدار

۱۳۳۱

Harbiye Ta. arşivi

*“Su Boğaz harbi nedir?
Var mı ki dünyada eşi?
En kesif orduların
yükleniyor dördü beşi.”*

M. Akif Ersoy

İstiklal Marşı şairinin yukarıdaki dizelerle başlayan “Çanakkale Şehitlerine” adlı şiirinde Çanakkale Savaşı’nda şehit olan askerlere neredeyse hiçbir övgüyü yeterli görmemesi, Birinci Dünya Savaşı yıllarında bu savaşın, haklı olarak, ne kadar önemsendiğinin göstergesiydi. Çanakkale’nin düşmesiyle düşmanın Marmara Denizi’ne girmesi ve dolayısıyla da başkente doğrudan saldırması mümkün olacaktı. Bu yüzden Çanakkale Savaşı Osmanlı Devleti için bir ölüm kalım mücadelesiydi. Çanakkale Deniz Savaşı’nın kazanılmasının ve karaya çıkarma yapan itilaf devletlerine ait orduların durdurulmasının Kurtuluş Savaşı’na ve sonrasına kadar süren etkileri olacaktı.

Ateşkes ile ölülerin defni

18 Mart 2015'in Çanakkale Deniz Savaşı'nda kazanılan zaferin yüzüncü yılı olması sebebiyle farklı yaygın ve sosyal medya kanallarında bu konuda pek çok şey yayımlandı. Zaferden kaynaklanan gurur kadar özellikle de kara savaşlarında kaybolan binlerce genç için duyulan üzüntü de paylaşıldı. Ama eğer sizin de aranız rakamlarla iyiye ve Çanakkale Savaşı hakkında biraz okuduysanız söylenen sayıları duydukça kafanızın karışmaması mümkün değil. 50.000, 70.000, 250.000 ve hatta 500.000 şehit için paylaşılan samimi duyguları işittim, seyrettim veya okudum. Yine binlerce lise ve tıp öğrencisi şehitten söz edildiğine tanıklık ettim.

Eğer Birinci Dünya Savaşı hakkında biraz okuduysanız, bir tarafın o cephede savaşa sürdüğü asker sayısının, ölü sayısının ortalama 5-6 katı civarında olduğu dikkatinizi çekmiştir. Şehit sayısı olarak en çok duyduğumuz 250.000'i doğru kabul edersek Osmanlı ordusunun savaştığı cephelerden sadece birinde, ordumuzda bugün silahaltında olan askerlerden daha fazla sayıda, en az 1 milyon, askeri cepheye sürmüs olması bana pek de mümkün gelmiyordu.

Bunun yanında bu sadece Çanakkale Savaşı'yla ve şehitlerimizin sayısı ile ilgili bir sorun değil. Başka cepheler ve diğer milletler için de benzer belirsizlikler söz konusu. Örneğin okuduğum bir yazıya göre Çanakkale Savaşı'ndaki Fransız yaralıların sayısı, bir başka kaynağın verdiği savaşa katılan tüm Fransız askerlerinin sayısından fazlaydı.

Kurtuluş Savaşı'ndaki Milli Mücadele ruhunun oluşmasının başlangıcı sayılabilecek ve her kesim tarafından benimsenmiş ve içselleştirilmiş bir konu hakkında neden bu kadar büyük bir belirsizlik olduğunu anlamak için konuyu araştırmaya karar verdim. Bu belirsizliğin farkına vardığımda dikkatimi çeken şeylerden biri, çoğunlukla "zayıat" ve "şehit" sayısının birbirini yerine rahatlıkla kullanılmasıydı. Zayıat kabaca "muhariplik vasfını kaybetmiş" yani savaşa devam edemeyecek duruma gelmiş asker demek. Bir başka deyişle "zayıat" ölü, kayıp, yaralı, esir ve hasta askerlerin sayısının toplamı. Çanakkale Savaşı'ndaki zayıatımız için verilen sayı genellikle 200-250 bin civarında değiştiği için bu sayılar bizim tarafımızdaki belirsizliği kısmen açıklıyor.

Okuduğum kaynaklarda rastladığım şu açıklama ise Birinci Dünya Savaşı'nın genelindeki belirsizliğe ışık tutuyor. Savaş esnasında ve sonrasında Rusya'da, İtalya'da, Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nda, Almanya'da ve Osmanlı Devleti'nde rejim değişikliğine varan büyük politik değişiklikler oldu ve bürokrasi ciddi bir kesintiye uğradı. Bu durum savaşa ait belgelerin ve istatistiklerin toplanmasını çok zorlaştırdı. Diğer yandan savaşın başlangıcında

Bir avcı siperinde gözetleme yapan subay

Ülkeler	Silah Altındaki Toplam Kişi Sayısı	Ölü	Yaralı	Esir/ Kayıp	Toplam Zayıf	Genele Oranı (%)
İTİLADEVLETLERİ						
Rusya	12.000.000	1.700.000	4.950.000	2.500.000	9.150.000	76,3
Fransa	8.410.000	1.357.800	4.266.000	537.000	6.160.000	76,3
İngiltere	8.904.467	908.371	2.090.212	191.652	3.190.235	35,8
İtalya	5.615.000	650.000	947.000	600.000	2.197.000	39,1
ABD	4.355.000	126.000	234.300	4500	364.800	8,2
Japonya	800.000	300	907	3	1210	0,2
Romanya	750.000	335.706	120.000	80.000	535.706	71,4
Sırbistan	707.343	45.000	133.148	152.958	331.103	46,8
Belçika	267.000	13.716	44.686	34.659	93.061	34,9
Yunanistan	230.000	5000	21.000	1000	17.000	11,7
Portekiz	100.000	7222	13.751	12.318	33.291	33,3
Karadağ	50.000	3000	10.000	7000	20.000	40,0
Toplam	42.188.810	5.152.115	12.831.004	4.121.090	22.104.209	52,3
İTTİFAK DEVLETLERİ						
Almanya	11.000.000	1.773.700	4.216.058	1.152.800	7.142.556	64,9
Avusturya Macaristan	7.800.000	1.200.000	3.620.000	2.200.000	7.020.000	90,0
Osmanlı Devleti	2.850.000	325.000	400.000	250.000	975.000	34,2
Bulgaristan	1.200.000	87.500	152.000	27.029	266.919	22,2
Toplam	22.850.000	3.386.200	8.388.448	3.629.829	15.404.477	67,4
TOPLAM	65.038.810	8.538.315	21.219.452	7.750.919	37.508.686	57,6

Tablo 1: Birinci Dünya Savaşı'nda ülkelerin kayıpları

Birinci Dünya Savaşı'nın ulaşacağı boyutu kimsenin tahmin etmesi mümkün değildi. Herkes kıta Avrupasında başlayıp bitecek ve toplam birkaç ay sürecek bir savaş bekliyordu. Aynı anda birçok cephede 4 yıl boyunca aralıksız süren savaşın, neredeyse son ferdine kadar tükenen, birleştirilen ve yeniden oluşturulan, cepheden cepheye kaydırılan birliklerin, binlerce kilometre öteden, sömürgelerden getirilen askerlerin, hem o zaman ki bürokratların ve is-

tatistikçilerin hem de günümüz tarihçilerinin işini daha da zorlaştırdığına eminim.

Savaşın büyüklüğünü anlamak için ülkelerin Birinci Dünya Savaşı'na katılan toplam asker sayılarını ve detaylı olarak zayıflarını gösteren Tablo 1'e bakabilirsiniz. Cephenin iki tarafında 65 milyondan çok kişi savaşmış; 8,5 milyon kişi ölmüş ve 37,5 milyon kişi "zayı" olmuş. Ortalamada %60 civarındaki zayıf Avusturya Macaristan için %90'a kadar çıkmış.

İTİLADEVLETLERİ	1914-1918 Aralığında Dolar Bazında Harcama
ABD	22.625.253.000
İngiltere	35.334.012.000
Fransa	24.265.583.000
Rusya	22.293.950.000
İtalya	12.413.998.000
Belçika	1.154.468.000
Romanya	1.600.000.000
Japonya	40.000.000
Sırbistan	399.400.000
Yunanistan	270.000.000
Kanada	1.665.576.000
Avustralya	1.423.208.000
Yeni Zelanda	378.750.000
Hindistan	601.279.000
Güney Afrika	300.000.000
Diğer İngiliz Kolonileri	125.000.000
Diğerleri	500.000.000
Toplam Harcama	125.690.477.000
İTTİFAK DEVLETLERİ	1914-1918 Aralığında Dolar Bazında Harcama
Almanya	37.775.000.000
Avusturya Macaristan	20.622.960.000
Osmanlı Devleti	1.430.000.000
Bulgaristan	815.200.000
Toplam Harcama	60.643.160.000
TOPLAM	186.333.637.000

Tablo 2: Ülkelerin Birinci Dünya Savaşı boyunca askeri harcamaları

Birinci Dünya Savaşı'nda Romanya 20-44 yaş arasındaki erkek nüfusunun %44'ünü, Almanya ve Fransa %16'sını, Avusturya-Macaristan ve Rusya %15'ini, İtalya ve Osmanlı Devleti %12'sini, İngiltere %11'ini sonsuza kadar cephede bırakmış. Bu sayılara ölen 5 milyon sivil ve 1918 yılında "İspanyol Gribi" olarak bilinen salgında ölen 20-40 milyon kişi dâhil değil.

Yazar Adı	Rakamlar	
Kannengiesser	Savaşa Katılanlar	849.000
	Ölü-Yaralı-Kayıp	165.371
	Hastalıktan Ölen	85.938
Mühlman	Savaşa Katılanlar	220.000
	Ölü	55.000
Kabish	Ölü	220.000
Pomiankowski	Savaşa Katılanlar	250.000
	Ölü	55.000
	Yaralı	100.000
	Kayıp	10.000
Hiltman	Savaşa Katılanlar*	218.000
	Ölü	66.000
Sanders	Ölü	66.000
	Yaralı	42.000
Startz	Ölü-Yaralı-Hasta	251.000
Lanne	Ölü	120.000

* 25.04.1915-09.01.1916 tarihleri arasında

Tablo 3: Çanakkale Savaşları'nda Türk birliklerinin farklı yabancı kaynaklara göre kayıpları

Savaşın yol açtığı ve savaş sonrası toparlanmanın önündeki engellerden biri olan mali kaybı ve yıkımı ise Tablo 2'de görebilirsiniz. Toplam 186 milyar doları geçen bu miktar ülkelerin doğrudan savaş için yaptığı harcamalar. Bu miktara savaşın dolaylı olarak sebep olduğu tahmini 150 milyar dolarlık zarar dâhil değil. Bu miktarın günümüz parasıyla ne kadar yaptığını merak ederek çevrimiçi bir sitede doların 1914 ve 2014 yılındaki değerlerini karşılaştırdım. Birkaç farklı yöntem ve veri seti ile yapılan hesaplamalarda 1914 yılındaki 1 doların değeri 2014 yılında en az 100 dolara karşılık geliyor.

Çanakkale Savaşı'na geri dönersek İngilizler ve Fransızlar Çanakkale'ye dünyanın dört bir tarafındaki sömürge topraklarından sırasıyla 460.000 ve 79.000 asker getirmişti. Birinci Dünya Savaşı boyunca Osmanlı kuvvetlerinden Çanakkale Savaşları'na 22 tümen iştirak etmişti. Zayıyatı karşılamak üzere gelen yedeklerle beraber toplam olarak 350.000 kişi savaşa katılmıştı. Yaralanıp tedavi gördükten sonra 24.000 kişi cepheye dönmüştü. Şehit sayısı ile ilgili belirsizliğin bir benzeri tabii ki savaşan asker sayısı ile ilgili olarak da var. Söz tekrar bu

Çanakkale Cephesi'nde siperlere giden gizli bir yolun başlangıcı

raya gelmişken, farklı yabancı kaynaklardaki savaşa katılan asker, şehit ve zayıyat sayımızı aşağıdaki tabloda bulabilirsiniz.

Yerli kaynaklardaki rakamlar ise birbirine çok daha yakın. Türk Genelkurmayı 25 Nisan'dan 1916 Ocak başına kadar Türk tarafının şehit, yaralı, hasta, kayıp ve esir dâhil toplam zayıyatını 213.882 kişi olarak belirtiyor. Bu sayının 57.263

kişisi şehit. İsmail Hami Danişmend'e göre şehit sayısı 55.127, yaralı sayısı ise 100.117 kişi. Bu sayıya kayıp olan 10.067 kişi ve hastalıktan ölen 21.493 kişi eklendiğinde toplam zayıyat 186.869 kişi oluyor. Buna, hasta olduğu veya hava değişimi için geriye gönderilen 64.440 kişi de eklenince toplam zayıyat 251.309 kişiye ulaşır.

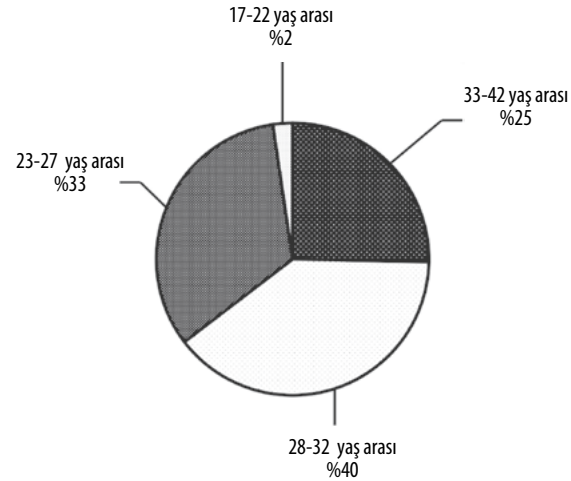
Üzerinde uzlaşlamayan bir diğer konu ise Çanakkale Savaşı'ndaki şehitlerin yaşları. Siz de benim gibi 70.000 tane lise öğrencisinin şehit olduğunun söylendiğine tanık olduysanız, o sayıların anlamsız olduğunu şimdiye kadar fark etmişsinizdir. Aşağıdaki grafikte görüldüğü üzere 17-22 yaş aralığındaki şehitlerin sayısı %2 oranına karşılık gelen 1000 civarında. Ama %74'ü 17-32 yaş aralığında. Tam da halkına 30-40 yıl katkı vermesi gereken yaşta vatan savunması için hayatını kaybetmiş insanlar. Son olarak Tablo 4'te Çanakkale Savaşı'nın cephelerindeki kayıp sayısını bulabilirsiniz.

Çanakkale Savaşı millet olarak hem ortak gururu-muz hem de ortak acımız. Hepimizi ve hatta savaşta yer alan tüm tarafları ortak bir noktada buluşturan böylesine büyük bir olayı soğukkanlılıkla değerlendirmek tabii zor. Kişisel olarak, zaten çok büyük kayıplarla ve acılarla, 55.000 şehitle ve 250.000 zayıyla kazandığımız savaşlarda abartmalara ve efsanelere inanmaktansa, orada savaşan gerçek kahramanların peşine düşmeyi yeğlerim.

Savaşın Adı	Tarihi		Şehit Yaralı
Boğazi zorlama	18 Mart 1915	Müstahkem Mevkii	115
Seddülbahir çıkarması	25 - 26 Nisan 1915	Güney grubu	1898
Kumkale çıkarması	25 - 26 Nisan 1915	Asya grubu	1730
Arıburnu çıkarması	25 Nisan - 2 Mayıs 1915	Kuzey grubu	14.115
Güney grup gece savaşı	3 - 4 Mayıs 1915	15. tümen	3000
2. Kırte Muharebesi	6 - 8 Mayıs 1915	Güney grubu	2000
Arıburnu Muharebesi	19 - 20 Mayıs 1915	Kuzey grubu	10.000
3. Kırte Muharebesi	4 - 6 Haziran 1915	Güney grubu	9000
Kerevizdere	21 - 22 Haziran 1915	Güney grubu	6000
Zigindere	28 Haziran 1915	Güney grubu	2000
Zigindere	8 Haziran - 4 Temmuz 1915	Güney grubu öteki birlikler	9000
Zigindere	5 Temmuz 1915	3 ve 5. tümenler	4991
Kerevizdere	12 - 13 Temmuz 1915	4, 7, 8. tümenler	9575
Diğer bütün cepheler	25 Nisan - 13 Temmuz 1915	Güney ve Asya grubu	58.641
Zigindere-Kırte	6 - 8 - 13 Ağustos 1915	Güney grubu	7510
Kanlı Sirt	5 - 8 - 9 Ağustos 1915	16. Tümen	6930
Conk Bayırı	6 - 8 - 10 Ağustos 1915	Kuzey grubu	9200
Arıburnu	6 - 8 - 10 Ağustos 1915	19. tümen	2000
Anafartalar	9 Ağustos 1915	12 ve 7. tümenler	2063
Anafartalar	10 - 23 Ağustos 1915	12 ve 7. tümenler	4638
Arıburnu-Anafartalar	6 - 22 Ağustos 1915	Anafartalar grubu	18.000
Savunmanın Tümü	25 Nisan 1915 - Ocak 1916		180.406
Savaş sonunda hasta ve zayıf olduklarından birliklerine veya evlerine gönderilen 64.440 nefer de eklenince zayıf 250.000'e yaklaşmaktadır.			

Tablo 4: Türk birliklerinin Çanakkale Savaşları'nda cephelere göre kayıpları

Teşekkür

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Burhan Sayılır hocama yardımları ve özellikle paylaştığı tablolar için çok teşekkür ederim.

Kaynaklar

- Danişmend, İ. H., *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* Cilt IV, s. 430, 1972.
- Erdemir, L., *Çanakkale: Bir Millet Varoluş Destanı*, s. 291, Çamlıca Yayınları, 2011
- Erdemir, L., *Çanakkale Savaşı, Siyasi, Askeri ve Sosyal Yönleri*, Gökkuşbu Yayınları, 2009.
- Sayılır, B., "Çanakkale Savaşı'nın İstatistiksel Analizi", *Çanakkale 1915*, Yıl 2, Sayı 2, s. 10-13, 2009.
- http://www.measuringworth.com/uscompare/result.php?year_source=1914&amount=1&year_result=2014
- <http://spartacus-educational.com/FWW.htm>
- <http://www.sihhiye1915.com/pdf/egitim-gormus-kafadar-esenkaya.pdf>
- <http://www.digitalhistory.uh.edu/era.cfm?eraid=12>
- <https://virus.stanford.edu/uda/>